

DOI: 10.31891/2308-4081/2023-13(1)-11

Кандидат педагогічних наук, доцент **НЕЛЯ ПОДЛЕВСЬКА**,
Хмельницький національний університет
E-mail: podlevskanv@khmnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-6210-265X

Здобувач освітнього ступеня доктора філософії **МАРИНА КОВАЛЬ**,
Хмельницький національний університет
E-mail: kovalmaryna@khnu.edu.ua
ORCID ID: 0009-0003-9046-3315

ГЕНЕЗИС СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

АНОТАЦІЯ

У статті подано аналіз українських та польських наукових праць, у яких висвітлено становлення та розвиток соціокультурної компетентності як педагогічної проблеми, що є ключовим компонентом компетентнісної парадигми в Україні та Польщі кінця XX – початку XXI століття. Проаналізовано сутності понять і конструктивів: «компетентний», «компетентність», «соціокультурна компетентність». Компетентністю є такі якості людини, що допомагають їй практично послуговуватися засвоєними знаннями, вміннями й навичками, оперувати ними в конкретних життєвих обставинах, що у сучасній психолого-педагогічній літературі реалізується в контексті декількох наукових підходів, зокрема, комунікативного, соціокультурного, діяльнісного, контекстно-інформаційного. Уперше термін «соціокультурна компетентність» запропонував канадський науковець із галузі прикладної лінгвістики Дж. Каммінз.

На думку сучасних українських та польських дослідників, соціокультурна компетентність виявляє інтеграційні міжкультурні якості особистості, які набувається, засвоюються та реалізуються педагогічною діяльністю в мультикультурному середовищі. Окреслено коло українських та польських науковців, які досліджували проблеми компетентнісної парадигми.

Виокремлено компоненти у структурі соціокультурної компетентності. За дослідженнями Л. Смірної, яка здійснила аналіз історичних передумов та реформ системи вищої освіти в Польщі, подано періодизацію становлення і розвитку соціокультурної компетентності як педагогічного явища в Польщі кінця XX – початку XXI століття.

У другій половини XX століття під впливом соціальних, політичних та культурних змін у Польщі та Україні в основу професійної освіти закладається соціокультурний компонент, а на початку XXI століття відбувається переосмислення соціокультурної компетентності, яка стає обов'язковим ключовим складником сучасної освіти. Проаналізовано процес формування соціокультурної компетентності в Україні та Польщі.

Ключові слова: компетентний, компетентність, компетенція, соціокультурний, соціокультурна компетентність, компетентнісна парадигма, генеза.

GENESIS OF SOCIOCULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT AS A PEDAGOGICAL ISSUE IN UKRAINE AND POLAND

ABSTRACT

The article provides an analysis of Ukrainian and Polish scientific works, which highlight the formation and development of sociocultural competence as a pedagogical issue, which is a key component of the competence paradigm in Ukraine and Poland in late 20th – early 21st century. The essence of the concepts and constructs of «competent», «competence», «socio-cultural competence» is analyzed. Competence is the qualities of a person that help them to practically use acquired knowledge, abilities and skills and to apply them in specific life circumstances. In modern psychological and pedagogical literature it is implemented in the context of several scientific approaches, in particular, communicative, sociocultural, activity, contextual and informational. Initially, the notion of «sociocultural competence» was coined by J. Cummins, a Canadian scientist in the field of applied linguistics.

According to modern Ukrainian and Polish researchers, sociocultural competence reveals the integrative intercultural qualities of the individual, which are acquired, assimilated and implemented by pedagogical activity in a multicultural environment. The circle of Ukrainian and Polish scientists who studied the issues of the competence paradigm is outlined.

The components in the structure of sociocultural competence are singled out. The article presents periodization in the development of sociocultural competence as a pedagogical phenomenon in Poland in late 20th – early 21st century, which was elaborated by L. Smirnova, who carried out an analysis of the historical prerequisites and reforms of higher education system in Poland.

In the second half of the 20th century, under the influence of social, political and cultural changes in Poland and Ukraine, a sociocultural component was considered a basis of professional education, and in early 21st century, sociocultural competence was reconsidered and became a mandatory key component of modern education. The process of forming sociocultural competence in Ukraine and Poland is analyzed.

Keywords: *competent, competence, competency, sociocultural, sociocultural competence, competency paradigm, genesis.*

ВСТУП

Початок ХХІ століття характеризується стрімким розвитком міжнародних та міжнаціональних контактів, що зумовлює багатопланові зміни у всіх сферах життя суспільства. Виникають численні культурологічні та соціальні зв'язки, відбувається перерозподіл ціннісних орієнтирів і мотивацій у системі освіти. На зміну поняттям «освіченість», «вихованість», «загальна культура» прийшов європейський відповідник «компетентність», який характеризує нові досягнення якості освіти для успішного та всебічного розвитку особистості та її участі в суспільному житті, здатності ефективно реалізувати цілі освітнього процесу. Сучасна світова інтеграція орієнтується на соціокультурну особистість, яка має повагу до своєї і чужої культури, живе й усвідомлено діє в різних культурних системах, психологічно готова до міжкультурного спілкування. Тому серед ключових компетентностей соціокультурна має пріоритетне значення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті – проаналізувати процес становлення та розвитку поняття «соціокультурна компетентність» як педагогічної проблеми в Україні та Польщі кінця ХХ – початку ХХІ століття.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Компетентнісну парадигму в освіті досліджували у своїх роботах українські та польські науковці, зокрема Н. Бідюк, М. Висоцька, О. Дубасенюк, Є. Іванченко, Х. Квятковська, М. Круль-Фієвська, В. Лісова, В. Лозовецька, Н. Ничкало, М. Новак, О. Овчарук, З. Петражинський, М. Романовська, Є. Скібінська, Б. Сліверський, Л. Турос, В. Фурманек та ін. Теоретичні та практичні аспекти формування соціокультурної компетентності педагогічних працівників досліджували такі українські науковці, як О. Базилевська, Н. Білоцерківська, Л. Вольнова, Н. Голуб, І. Закір'янова, Л. Калінінова, О. Квасник, В. Киливник, І. Кушнір, О. Огієнко, О. Першукова, Н. Подлевська, І. Процюк, О. Рогульська, Н. Скрипник, О. Усик, Н. Хоменко, С. Шехевцов та ін. Проблеми формування соціокультурної компетентності порушено у працях польських науковців, зокрема М. Висоцької, Т. Зубжицької-Мацінг, К. Карпінської-Шай, Х. Квятковської, М. Круль-Фієвської, У. Новацької, А. Питлаж, В. Фурманека, І. Шемпруха та ін.

У процесі наукового пошуку застосовувалися методи, які забезпечили можливість комплексного досягнення мети дослідження: конкретно-пошукові методи відбору, систематизації, аналізу та оцінки наукової україномовної та іноземної (польської) літератури для вивчення проблематики дослідження; метод педагогічного аналізу, синтезу, узагальнення та зіставлення фактів; метод порівняльно-історичного аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дослідження становлення та формування соціокультурної компетентності передбачає уточнення низки ключових понять, зокрема «компетентність», «соціокультурний», «соціокультурна компетентність».

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» термін «компетентний» застосовується до такого фахівця, який має достатні знання у якій-небудь галузі, який ґрунтується на знанні, кваліфікований, має певні повноваження, повноправний, повновладний (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2009).

Згідно із Законом України «Про освіту» (2017р.) «компетентністю» вважається динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» (Закон України «Про освіту» №2145-VIII, 2017; Айзікова, 2000).

У радянській енциклопедії 1960 року відсутній термін «компетентність», у її наступному виданні з'являється поняття «компетенція», а в енциклопедичному словнику 1983 року «компетентність» і «компетенція» ототожнюються. Словник іншомовних слів 1985 року відокремлює ці поняття, зокрема «компетентний» подано як досвідчений у певній галузі, в якомусь питанні; «компетентність» – це поінформованість, обізнаність, авторитетність; компетенція – це сукупність повноважень органу, посадової особи, що встановлюється законом, статусом, нормативним актом тощо (Теоретико-методологічні засади формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей, н.д.).

Основними поглядами вчених на трактування компетентності, на відміну від компетенції, варто зазначити такі: набуття, володіння людиною відповідною компетентністю, що включає особисте ставлення до неї та предмета діяльності; здатність діяти на основі отриманих знань; результативно-діяльнісна характеристика освіти людини, рівень діяльності, необхідний і достатній для мінімальної успішності в досягненні результату; специфічні предметні вміння та навички, необхідні будь-якій людині; володіння знаннями, які дають підстави про щось судити (Цицюра, 2019).

Польська дослідниця У. Новацька вважає, що «компетентність» – це збалансована діалектична єдність когнітивного та чуттєвого, раціонального та практичного (готовність до професійної діяльності), соціального та індивідуального (Kompetencje kluczowe w nowoczesnej szkole, н.д.).

Поєднання понять «соціальний» і «культура» утворює термін «соціокультурний» («соціально-культурний»), який розглядається у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» як той, що пов'язаний із культурою суспільства (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2009).

Серед українських дослідниць Л. Айзікова вбачає під поняттям «соціокультурний» взаємодію системи рівноправних соціальних чинників, до яких належать демографічний склад суспільства, економічний розвиток, суспільно-політичний устрій, національний склад, психологічний фактор, розвиток технологій, прийняті в сім'ї стосунки, ставлення до релігії та церкви тощо, з культурним компонентом, який відображає духовний стан суспільства, уміння формувати гармонійну, всебічно розвинену особистість, залучати підрастаюче покоління до вироблення духовного багатства (Айзікова, 2000). С. Шехавцова вважає, що культурна та соціальна сфери життєдіяльності суспільства є самостійними, але нерозривно пов'язаними між собою, які є обов'язковими умовами та результатом життєдіяльності будь-якого соціуму, що є соціальним суб'єктом – носієм соціальних характеристик і дій, виробником культурних цінностей (Шехавцова, 2011).

Уперше поняття «соціокультурна компетентність», як один із складників академічної комунікативної компетентності, запропонував канадський науковець із галузі прикладної лінгвістики Дж. Каммінз (Бондар, 2020).

Дослідники визначають соціокультурну компетентність як результат опанування людиною культурних цінностей цивілізації в цілому та окремої соціальної спільноти, адже становлення фахівця та професійне зростання відбувається у соціальному та культурному оточенні, тому компетентність сучасного фахівця має комплексний, системний, інтегративний характер. На думку В. Лозової, це відбувається з тієї причини, що її джерелом є духовна, громадська, педагогічна, правова, етична, екологічна та інші сфери культури. Соціокультурна компетентність вимагає значного інтелектуального розвитку, включає аналітичні, комунікативні, прогностичні та інші розумові процеси (Лозова, 2002).

Українська дослідниця О. Рогульська, досліджуючи соціокультурну компетентність, виокремила такі компоненти у її структурі:

1) країнознавчий компонент, що передбачає знання про культуру країни, мова якої вивчається, знання про народ – носія і творця культури, національний характер, суспільно-державний устрій, здобутки в галузі освіти, культури, особливості побуту, традиції, звичаї;

2) лінгвоукраїнознавчий компонент, тобто оволодіння особливостями мовленнєвої та немовленнєвої (міміки, жести) поведінки, здатності сприймати мову в її культурноносній функції, з національно-культурними особливостями, яка включає

знання мовних одиниць, у т.ч. з національно-культурним компонентом семантики, і вміння використовувати їх відповідно до соціально-мовленнєвих ситуацій;

3) соціолінгвістичний компонент – знання особливостей національного мовленнєвого етикету й невербальної поведінки та навички врахування їх у реальних життєвих ситуаціях, здатність організувати мовленнєве спілкування відповідно до комунікативної ситуації, соціальних норм поведінки та соціального статусу комунікантів (Рогульська, 2022).

У дослідженнях Л. Смірної, яка здійснила аналіз історичних передумов та реформ системи вищої освіти в Польщі, сформовано періодизацію становлення і розвитку соціокультурної компетентності як педагогічного явища в Польщі кінця ХХ – початку ХХІ століття. Дослідниця виділяє такі чотири періоди: перший період (1989–1991 роки) – становлення соціокультурної компетентності вчителя; другий період (1991–1997 роки) – розвиток соціокультурної компетентності вчителя; третій період (1997–2007 роки) – активізація соціокультурної компетентності вчителя; четвертий або ж сучасний період (2007–2010 роки, який, можна стверджувати, триває і до сьогодні) – удосконалення соціокультурної компетентності вчителя (Смірнова, 2010).

У другій половині ХХ століття під впливом соціальних, політичних та культурних змін у Польщі та Україні в основу професійної освіти закладається соціокультурний компонент, який зумовлює зміст професійної та особистісної діяльності вчителя, та стає предметом окремих наукових досліджень педевтологів. Прогресивні ідеї, важливі для нашого дослідження, з'являються саме в цей період.

На початку ХХІ століття виникає проблема розуміння особистості вчителя як носія культури. Традиційна освіта сусідніх держав у цей час зазнає переосмислення та модернізації. Соціокультурна компетентність виокремлюється від комунікативної компетентності та стає обов'язковою частиною у навчанні. Відповідно, відбулися зміни у змісті навчання та вимог до вчителя. Розвиток європейського виміру навчання, входження до багатокультурної Європи, врахування культур та важливості національних ідеалів в освіті та професійній підготовці, прагнення до стандартів мобільної європейської освіти, приведення системи підготовки молоді у відповідність до європейських стандартів у контексті підвищення якості вищої освіти (у руслі економічних, технологічних та соціокультурних потреб розвитку суспільства), наближення до відкритого європейського простору, що має на меті зміцнення зв'язків між державами, співпраця з міжнародними організаціями, забезпечення конкурентоспроможності фахівців – усе це вплинуло на формування соціокультурної компетентності в Україні та Польщі (Смірнова, 2010).

На думку Н. Подлевської, у сучасних дослідженнях соціокультурна компетентність є інтегративною властивістю особистості, що характеризує її теоретичну і практичну готовність до соціокультурної діяльності; визначає ціннісні орієнтації особистості та сприяє їх формуванню, зумовлює готовність і здатність комунікувати за допомогою знань власної культури і культури партнера (Подлевська, 2018).

Сучасне розуміння соціокультурної компетентності вчителя виявляється в інтегрованому утворенні, психолого-педагогічному феномені, який ґрунтується на засадах гуманізму, визначається індивідуально-особистісними якостями і проявляється у

складній діалектичній взаємодії педагогічного мислення й професійних характеристик відповідно до суспільного замовлення та реалізується у його творчій професійно-педагогічній діяльності, якому імпонує асертивність, відкритість, рефлексія, соціально-критична відповідальність, відповідні знання, уміння та навички, які продуктивно інтегруються.

ВИСНОВКИ

Унаслідок аналізу польської та української наукової літератури підсумовано, що можна говорити про певну узгодженість щодо становлення та формування соціокультурної компетентності в освіті, яке активізувалося та набуло нового значення саме в кінці ХХ – на початку ХХІ століть. На думку сучасних українських та польських дослідників, соціокультурна компетентність виявляє інтеграційні міжкультурні якості особистості, які набувається, засвоюються та реалізуються педагогічною діяльністю в мультикультурному середовищі.

Дослідження генези соціокультурної компетентності в українському та польському освітньому просторі демонструє важливість обраного нами матеріалу для розуміння деталей формування ключової компетентності в освіті на сучасному етапі та слугує об'єктом для подальших наукових досліджень, зокрема вивчення питання про формування соціокультурної компетентності у майбутніх філологів-полоністів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айзікова, Л. (2000). Соціокультурна підготовка вчителя в умовах формування загальноєвропейського культурного простору. *Сучасні технології викладання іноземних мов у професійній підготовці фахівців*, 298–308.
2. Бондар, Т. (2020). Генеза поняття «соціокультурна компетентність». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 24–30. Режим доступу http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/71/part_1/5.pdf.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (2009). Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун».
4. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII (2017). Режим доступу: <https://base.kristti.com.ua/?p=5895> (дата звернення 15.06.2023).
5. Лозова, В. (2002). Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів. *Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів*, 3–8.
6. Подлевська, Н. В. (2018). Соціокультурна компетенція як складник комунікативної компетентності. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика : зб. наук. праць*. Вип. 5, 185–191.
7. Рогульська, О. (2022). Розвиток соціокультурної компетентності учнів старших класів на уроках англійської мови. *Світ мов і мови світу: зб. матеріалів V Міжнародної наук.-практ. студ. конф.*, 235–236.
8. Смірнова, Л. (2010). *Соціокультурна компетентність структури підготовки учителів іноземної мови в Польщі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та пед. наук*. Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка.
9. Теоретико-методологічні засади формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей. Режим доступу <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/monograf/14/4.pdf> (дата звернення 20.06.2023).

10. Цицюра К. (2019). Соціокультурна компетентність майбутніх бакалаврів з бізнес-економіки. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*, № 17, 62–69.

11. Шехавцова С. (2011). Сутність соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у контексті компетентнісного підходу. *Науковий вісник Донбасу*, № 2. Режим доступу http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2011_2_25.pdf (дата звернення: 19.06.2023).

12. Kompetencje kluczowe w nowoczesnej szkole [Ключові компетентності в сучасній школі]. Режим доступу <http://www.covena.com.pl/nauczyciel/matenaly/index./htm> (дата звернення 21.06.2023).